

ISTEN ÉS AZ ÖRDÖGÖK

A TERMÉSZETFELETTI JÓ ÉS ROSSZ EGY MOLDAVI KATOLIKUS KÖZÖSSÉG
VALLÁSÁBAN

Vallás, vallásosság

A vallás *szubsztanciális* jellegét hangsúlyozó meghatározás szerint, a *vallás* abban különbözik a kultúra egyéb intézményeitől, hogy magában hordoz vagy feltételez valamiféle *emberfeletti, transzcendens* hatalmat.¹ Ebben az értelmezési keretben a vallás lényege és funkciója abban van, hogy az ideológia (hit) és a gyakorlat (kultusz) révén kapcsolatot tart fenn a *transzcendenciával* (RADCLIFF-BROWN, 2004, 135–136.). A *vallásosságot* úgy határozhatjuk meg, mint „tiszteletben részesített természetfölötti erők és lények létezésébe vetett hitet és ebből fakadó fogalmi, érzelmi és akarati tudatvilágot”, valamint az ezeknek megfelelő (külső és belső) viselkedést, magatartást (ELŐD, 1980, 5–6.).²

A tanulmányunk tárgyát képező moldvai, római katolikus vallású *Magyarfaluban*³ a *vallásos hit* a természetfeletti *jó* és *rossz* lények, erők létezésébe és működésébe vetett *bizalom*,⁴ ahol a természetfeletti erők „konkrét” lények, személyek, akik a vallásgyakorlók hite szerint az invocáció és a kultusz révén maguk is „megnyilvánulnak”, kifejezik akarataikat. A vallásos hit külső kifejezése és nyilvános megjelenítése olyan norma, aminek a betartását nemcsak a helyi egyház, hanem a közösségi tradíció is elvárja tagjaitól. Az istenhit megvallásának (egyik) elvárt és elfogadott módja a hivatalos vallásos eseményeken való rendszeres és aktív részvétel.

¹ Ez a definíció szemben áll a vallás funkcióközpontú meghatározásával, ahol a vallás a meggyőződéshez hasonló, vagy azzal egyenértékű jelenség, s mint ilyen nélkülözi a transzcendenciát. A kérdésről lásd MCGUIRE, 1995, 12.; ROSTA, 2000, 95–96.; SPIRO, 1966, 96. Lásd még ERIKSEN, 2006, 263–265.; HALLER, 2007, 229.; PAIS, 1974, 202.; VEIKKO, 2004, 1. Az istenség fogalmát nélkülöző vallásrendszerekről lásd PAPP, 2008, 113.

² Előd István különbséget tesz szubjektív értelemben vett vallás (tk. a vallásosság), és objektív értelemben vett vallás (tk. a vallási rendszer) között. Lásd még van der LEEUW, 2001, 297–467., 398–400. Vö. SZIMONIDESZ, 1988, 11.

³ Magyarfalu (Arini) a moldvai Szeret folyótól keletre, Bákó (Bačau) megye délkeleti részében található, mintegy másfél ezer lelket számláló magyar (csángó) közösség.

⁴ A hit vallásetnológiai értelmezéséről lásd van der LEEUW, 2001, 464–466. Lásd még ELŐD, 1980, 5.; HAMILTON, 1998, 24.; STEWART, 1991, 8.

A hitre, a vallásra s így a természetfeletti lényekre vonatkozó *tudást* néhány hittétel és parancsolat (rövid) ismerete alkotja, amit a helyiek a családi szocializáció, az egyházi hitoktatás és a prédikációk révén sajátítanak el. Ezen alapismeretek sűrített változatát alkotja az *apostoli hitvallás* (*Hiszekegy*), aminek egyes részleteit a vallási jelenségekkel kapcsolatos beszélgetések során a helyiek gyakran felidéztek.⁵ Az egyházi, azaz a hivatalos, *doktrinális* tanok mellett a *helyi vallás*⁶ további elemei közé tartoznak a különféle *népi* képzetek, hiedelmek, amelyek legendák, mondák, történetek, továbbá szokások, szertartások, erkölcsi előírások és normák formájában nyilvánulnak meg, működnek és hagyományozódnak. A vallásos ismeretek, a dogmák, a hiedelmek nem tartoznak a mindennapok beszédtemái közé, a vallásos ismeretekről nem, vagy ritkán beszélnek, mindezeket a hétköznapi életben véghezvitt *cselekmények* során használják, legtöbbször nem is tudatosan. Az a körülmény, hogy a helyiek számára a vallásos ismeret nem tudás, hanem „hitigazság”, nagyban meghatározta, vagy korlátozta a néprajzi adatgyűjtés lehetőségeit. A kutatói kérdésekre adott válaszokban gyakran elhangzott a helyiek e kérdéshez való viszonyulását jól jellemző megjegyzés, miszerint: „Mik azt higgyük, amit a templom [itt: egyház] mond. Ha nem es tudjuk, azt higgyük, amit a pap mond a ’zótáron. Ő tanult, ő kell tudja, mik hallgattunk oda hezza [itt: követjük szavát]” (I. B. 43 éves nő).

Magyarfalu vallásosságában a *hit* (mint mentális és spirituális viszonyulás) és a *vallásos ismeret* sajátosan viszonyul egymáshoz. A helyiek értelmezése szerint az ismeret birtoklása nem feltétele a hitnek, a hit személyes tapasztalat és egyéni döntés következménye. A vallásról és a vallásos eseményekről úgy vélekednek, hogy azok az istenhít kialakítását majd formálását segítik, jelentőségüket is ez adja.⁷ A terepmunka tapasztalatai alapján úgy tűnik, az imaszövegek (rutinszerű) elmondása vagy elolvasása, a vallásos cselekmények elvégzése sem feltétlenül a vallásos ismeret rögzítése vagy a rítusok precíz végrehajtása, hanem az *áhitat kifejezése* és a *vallásos kötelezettség* teljesítése céljából történik.

⁵ Megjegyzendő, hogy a helyi egyház előírja a helyiek számára az apostoli hitvallás elmondását az egyéni imádkozások során, így azok számára, akik ezt az előírást teljesítik, a Credo olyan imádság, amely a katolikus hit elemeinek a felsorolása révén magának a hitnek a (rendszeres) tudatosítását szolgálja vagy eredményezi.

⁶ A helyi vallás fogalma William A. Christian és Charles Stewart, továbbá magyar követők, Pócs Éva és Hesz Ágnes nyomán olyan valláskutatási paradigmát jelent, ahol egy közösség vallásvizsgálata esetén a doktrinális és nem-doktrinális vallási elemek egyetlen rendszer keretében nyernek értelmezést. Lásd CHRISTIAN, 1981; STEWART, 1991; PÓCS, 2005; HESZ, 2008.

⁷ Mindeme körülmények arra figyelmeztetnek, hogy a hit tartalmi jegyeire, azaz a vallásos képzetekre vonatkozó vizsgálat esetén meghatározó adatgyűjtési módszer az interjú, aminek a segítségével felfedhetők és megismerhetők valamelyest a vallásos cselekmények hátterében rejlő motivációs tényezők.

A hit/vallásosság kapcsán fontos szót ejteni a közösség mentalitására jellemző „teremtmény”-tudatról is. Magyarfaluban sokan a transzcendens hatalom *alárendeltjeiként* határozzák meg önmagukat, és ez a tudat nemcsak a természetfelettihez való viszonyt, hanem a társadalmi kapcsolatokat is meghatározza.⁸

A fentieket előrebecsátva, a következőkben áttekintjük a magyarfalusiak vallásosságára irányuló vizsgálatunk során feltárt, a helyi vallás természetfeletti lényeihez kapcsolódó *vallásos képzeteket*. Ebben a tanulmányban a *természetfeletti jó* és *rossz* lényekhez, azaz az *istenséghez* és az *ördögökhöz* kapcsolódó elképzelések bemutatására szorítkozunk, területi korlátok miatt a második és a harmadik isteni személyhez, azaz Jézus Krisztushoz és a Szentlélekhez kapcsolódó elképzelésekről ezen a helyen nem szólunk.

Isten

A *római katolikus dogmatika* szerint „Isten az összes vallásban a Legfőbb Lény, metafizikailag minden lét végső alapja és oka, az Ószövetségben Jahve, az Újszövetségben a három isteni személy, az Atya, a Fiú és a Szentlélek egy lényege”. Az egyház tanítása szerint Isten „minden létezés, mozgás és élet forrása, maga a transzcendencia” (GÁL, 2000, 384–388.).⁹ A *magyar népi vallásosságban* Isten teremtőként, „legfőbb óvó-segítő és irányító-igazgatóként” tisztelt (Pöcs, 1990, 544.). A kutatástörténetből ismert, hogy a „kereszténység előtti, illetve régi laikus (keresztény kori, de népi eredetű, a paraszti vallásosságból spontán sarjadó) hagyományok”, valamint az „apokrif, illetve paraliturgikus egyházi hagyományok” többnyire itt – azaz a parasztság hitvilágában – őrződtek meg (Pöcs, 1979, 648–649.).¹⁰

Magyarfaluban az Istenről alkotott elképzelések sorát a hivatalos egyházi *tanítások* és az egyéni úton szerzett *ismeretek, tapasztalatok* alkotják. Mindez összhangban van a hivatalos egyházi állásponttal, mely szerint „a keresztény lelkiség sokféle formában, élményben és gyakran pontosan meg nem fogalmazhatóan keresi Istent” (SCHÜTZ, 1993, 156.). Az irányadó doktrinális teológiai ismeretek az egyéni tapasztalatokhoz igazodva épülnek be a kollektív és az egyéni világtképbe, ami egyrészt az istenkép sokszínűségét, másrészt az istenkép – s ekként a helyi vallás – állandó „változását” eredményezi.

⁸ Rudolf Otto a numinózus (szent) elemei közé sorolja ezt a jelenséget, amit ő maga „teremtényérzet”-nek nevez. OTTO, 1997, 18–21.

⁹ A kérdés vallásantropológiai meghatározásához lásd BOWKER, 2009, 414.; DURKHEIM, 2003, 53.; HALLER, 2007, 229.; MALINOWSKI, 1936, 59–60.; STEWART, 1991, 8.; SWANSON, 1960, 17–20.; van der LEEUW, 2001, 140., 148–149.

¹⁰ Pöcs Éva kimutatta, hogy a sajátosan paraszti istenkép vonásai néhány szövegtípusban ragadhatók meg (eredetmondák, apokrifek, archaikus imák, szólások, közmondások, átok- és áldószövegek, szitokszók), ezek azonban nincsenek mindig összhangban a doktrinális tanokkal. Minderről részletesebben lásd Pöcs, 1979, 648–649. Vö. BARTHA, 1980, 90–93.

Az Isten „természetéről”, „tulajdonságairól”, „működéséről” alkotott kép alapján úgy tűnik, a helyiek tudatában „Isten története” és az ember története szorosan összekapcsolódik. A tanulás és a személyes tapasztalat útján szerzett tudást és hitélményt az az eszkatologikus elképzelés tetőzi, miszerint Isten az idők kezdetétől az idők végezetéig részt vesz a világ és az ember történetében. Az Istennel való személyes kapcsolatában az egyén nem kollektív, hanem *személyes* Istenhez fordul, akit „én Istenem”, „Isten-kém” stb. néven szólít meg.

Isten megismerhetőségéről

A helyi értelmezések szerint az ember Istenről nem, csupán a „megnyilvánulásairól” szerezhethet ismeretet. Ez a vélekedés tanult magatartásnak is tekinthető, lévén, hogy az egyház maga is azt tanítja, Isten *jelek* révén „közöl” önmagáról, illetve fejezi ki tetszését és/vagy nemtetszését az ember cselekedeteiről. Általános vélekedéseknek mondható, hogy a „megnyilvánulásai” révén önmagáról közlő Isten végső soron *megismerhetetlen*. „Hallod-e, nem tudjuk megmondani az Istenről, hogy őt ki teremtette, tudjuk, hogy ő teremtett minket” (†I. An. 76 éves nő). „Nincsen nekünk eszünk, nem vagyunk urák, hogy azt felszámoljuk [képtelenek vagyunk annak felfogására]!” (B. M. 94 éves férfi). Rudolf Otto éppen e jelenség kapcsán fogalmazza meg „az isteni eszméjében rejlő irracionális” gondolatot, miszerint „a fogalmi tisztaság területét egy titokzatos, sötét szféra veszi körül, amely fogalmi gondolkodásunkkal nem közelíthető meg, érzéseinkkel azonban igen, és ezért nevezzük ezt a területet ’az irracionális’-nak” (OTTO, 1997, 80.; van der LEEUW, 2001, 19–22.).

Az egyház az Istenről szóló doktrinális ismereteket a *Tízparancsolat* és a *Hat igazság* vallási törvényeket tartalmazó szövegek kötelező megtanulása révén építi be a helyiek vallásos tudatába. A *tanulás* útján szerzett ismeretek könnyen feledésbe merülhetnek, ezért a helyi plébános szorgalmazza és/vagy előírja e törvénytörvények elmondását az egyéni imádkozások során is.

Isten: szellem

A helyi vélekedések szerint Isten láthatatlan *lélek* vagy *szellem*, amit a román *duh* (’szellem’) fogalmával fejeznek ki.¹¹ Az elképzelések szerint „Istent soha senki nem látta, mert nincs teste, csak lélek”, ennek ellenére vagy

¹¹ Magyarfaluban a magyar szellem kifejezés nem ismert, itt a szellem szinonimája a lélek.

ezzel együtt, mindenki rendelkezik valamilyen elképzeléssel Istenről, mely elképzelések rendszerint szorosan kapcsolódnak a *bibliai hagyomány*hoz.¹²

Hát, Krisztust el tudjuk gondolni, de Istent nem. Krisztusnak volt teste, de Istennek nem, ő e Duh nemuritor [hallhatatlan szellem]. Őt csak érezzük, nem látjuk, de látjuk azt, hogy ad esőt, ad egy földingást [földrengés], ad egy ködöt, egy árvizet. Minden az Istentől van. (...) *Van úgy, hogy megjelenik Isten valakinek?* Legelőször is az álmodban, aztán egy betegségbe, ahogy imádkozol az Istennek, akkor látod (...). *Milyennek látta álmában Istent?* Hát attól függ, milyen képen jelenik meg. Krisztus bárbás [szakállas], nagy hajú, véres, látod a sebeit, a szúrásait a kezébe, lábába, öt szúrás volt: kettő a lábán, kettő a kezén s egy a szívébe. S akkor az Isten mintha úgy tetszik neked [úgy tűnik], úgy emlékszel, hogy beszél hozzád. (I. P. 65 éves férfi).¹³

Isten ugyan szellem, ám külső vagy *fizikai* megjelenése, megjelenítése is lehet, leírása gyakran a helyi ikonográfia motívumvilágából ismert attribútumok felidézésével történik, ahol Isten idős, hosszú hajú, hosszú ősz szakállú emberként ábrázolt.

Isten: a teremtő, a gondviselő

Az egyház tanításával megegyezően, a helyi hit szerint Isten a világ *teremtője* és ura; az élet *adományozója* és mindenek éltetője, tehát *lételv, princípium*. Isten első cselekedete a világmindenség és a benne található dolgok *teremtése* volt, ez az alapja annak a hitnek, hogy Isten a világ, a létezés és az élet *ura, kormányzója* és *gondviselője* (vö. ÉLIADE, 1994, 293.). Az élet folytonosságának a közege a teremtett *ember*, akit az egyház tanításai szerint Isten saját képére és hasonlatosságára alkotott meg, ebből adódóan az ember különbözik a többi teremtménytől, mi több, parancsot kapott arra, hogy uralkodjék a természetben és a világban található dolgok felett.¹⁴

A helyi világgépben nemcsak az élőlények, hanem a Föld egésze is *eszköze* és *médiума* az isteni üzenet közvetítésének. Sokan úgy vélik, a *földrengést, az árvizet, a háborút* Isten „okozza” vagy engedi megtörténni; a hit szerint a természeti és társadalmi *katasztrófákat* Isten az erkölcsi értékek

¹² Ismert néhány, a világ kezdetére vonatkozó és a választott nép történetével kapcsolatos elbeszélés is, úgymint: az első emberpár teremtése, a Noéval és Ábrahámmal kötött szövetség, Mózes története és az egyiptomi kivonulás, József és testvérei.

¹³ Vö. GUREVICS, 1974, 57. A Szentháromságról alkotott helyi elképzelések bemutatására itt nem térünk ki.

¹⁴ A teremtés és a természet egyes részeinek mitikus értelmezése ma is jellemző. Az avatatlan asszony például nem érintkezhet a forrás vizével (tk. a kúttal), mert a helyi képzetek szerint a víz Istentől van, amit tisztátalan ember nem érinthet.

és a vallásos életmód helyreállítása céljából *engedi* bekövetkezni. Ezeket a helyi, „népi” vélekedéseket a prédikációk példázatai és az olajnyomatok motívumai is közvetítik és/vagy erősítik.

Van egy képem, amelyiken Isten a két kezével fogja a földet, olyan, mint egy labda. S amikor sirítse meg [megfordítja] egyik kezéből a másikba, akkor az e cutremur [földrengés]. Azt mondják, hogy vulcanul cu tare [ez és ez a vulkán], s így vagy úgy, de nem úgy van. Amikor megmozgatja a labdát, akkor fog ingani a föld. Amikor felejtjük el az Istent, akkor még ráz meg! Face căte o minune [csodát művel], hogy észhez térjünk (I. T. 52 éves nő).

A természeti katasztrófák vallási konnotációktól mentes tudományos értelmezéséről a helyi közösség elsősorban az iskolai *oktatás* és a *média* révén értesül, azonban ahogy a fenti példa is mutatja, a *tudományos* értékű és jellegű információk elterjedése nem változtat a világban zajló események, katasztrófák komplex, vagyis a transzcendenciát *is* magában foglaló értelmezések meghatározó szerepén. A közösség hite szerint a természeti *katasztrófák*, a háborúk, a járványok, a jólét és a szegénység, mind-mind Isten beavatkozásának („akarta”, „engedte”, „küldte”, „adta”, „elvette”, „megverte” stb.) a jele és következménye. Isten nemcsak a rendkívüli, hanem a *hétköznapi* eseményeknek is oka és okozója lehet (GÁL, 2000, 384–388.). A közösség vallástudatában Isten nem (csak) teológiai fogalmakkal kifejezett *spirituális* javakat (például *kegyelem* stb.), hanem konkrét fizikai és *materiális* javakat (*élet, egészség, eső, aszály* stb.) adományoz a benne hívő embereknek. „Isten ad mindent. Minden, ami jó, az Istentől van. (...) Minden, ami a földön van, az az Istentől van” (I. P. 65 éves férfi).

Nehéz határt húzni Isten *gondviselő* és *normatív/büntető* szerepe között, a két jelenség közötti ok-okozati összefüggés megállapítása sem mindig egyszerű. Úgy tűnik, a gondviselés hite önmagában is normatív tartalmú, legalábbis a hit szerint Isten nem csak egy-egy tabu, parancs megsértése esetén avatkozik be az ember életébe (vö. Pócs, 2008, 308–309.), és nem csak akkor, amikor ezt a beavatkozást az ember kezdeményezi. A helyiek szerint a vallási parancsolat, vagy egy-egy szokáshoz kapcsolódó tilalom megszegése önmagában is ártalmas hatással van az emberre, hiszen a norma az ember és a társadalom védelmét szolgálja.

Terepmunkánk során gyakran kerültünk olyan szituációba, ahol azt tapasztaltuk, hogy az emberek a mindennapi események történéseit isteni beavatkozással magyarázzák. Az elképzelések szerint ugyanis Istennek *célja* van a világgal és a világban élő emberrel. Ez a hit magyarázza azt a magatartást is, amellyel a helyiek az élet tragikus eseményeihez viszonyulnak: „Isten adta, Isten vette el!” (például az egészséget); „Így volt az Istentől adva!” (például egy kisgyermek halála); „Az ember megszántsa a földet, megkapálja, de mind csak es, az Istennek az ereje, hogy lesz-e mit leszedni ősszel!” stb. A gondvi-

selésbe vetett hit összefügg Isten *mindenhatóságába* és *mindentudásába* vetett hittel is: „Isten lát mindent, s ő hallja (...). Isten mindent tud!” (I. E. 64 éves nő). Sokan úgy vélik, az is a gondviselés egyik formája, hogy Isten az embert *rávezeti* egy adott probléma helyes megoldására. „Higgy meg, hogy az Isten úgy beszállítsa a szívembe s a fejembe az igazat, hogy nem is lehet!” (J. C. 75 éves nő). Mind a rendkívüli, mind pedig a hétköznapi események utólagos értelmezésében – a történések végkifejletétől függetlenül – a transzcendencia meghatározó tényező marad. „Ha imádkozunk, az Isten megmutassa, de az ember nem veszi számát [nem veszi észre]! Az ember nem veszi számát mikor menen elébb [ti. mikor fordul jobbra a sorsa]! (...) Mert az Isten megsegíti az embert, de nem hirtelen” (J. E. 62 éves nő).

Az isteni gondviselés és az isteni ítékezés nemcsak a kozmikus és eszkatalogikus eseményeken, hanem a hétköznapi szintjén is megnyilvánul. Megfigyelhető volt, hogy a mindennapi kommunikációban gyakran kifejezést nyer az a hit, hogy az emberi cselekvések (végső) értékelője (*jutalmazás, büntetés*) és irányítója maga az Isten. „Az Isten *megfizeti!*”; „Isten *tudja*, mit csinál!”; „Utolérte az Isten *haragja!*”; „Az Isten mind csak sem *hagyta* annyiba!”; „Az Isten mind csak *megmutította!*” stb.¹⁵ Isten „mindennapi tevékenysége” a mindennemű és természetű bajtól (tűz, víz, betegség, konfliktus stb.) való *védelemnyújtás*. Ezt fejezi ki az „Isten őrizzen meg!”; „Isten ments!” fohászok sora, és ezt a hitet jelzi a szinte minden emberi cselekvést megelőző, román nyelvből kölcsönzött *fohász*: „Doamne ajută!” [Segíts meg, Uram!]. *Üdvözlések* alkalmával gyakran használt a „Noroc să dea Dumnezeu!”, vagy ugyanez magyarul: „Szerencsét adjon az Isten!” mondás is. A reggeli „Jó reggelt adjon az Isten!”, a napközbeni „Isten áldja!”, illetőleg az esti: „Jó estét adjon az Isten!” *köszönő* formulák Isten minden történésben való beavatását fejezik ki, akkor is, ha mindezek használata nem minden esetben tekinthető kifejezett *invokációnak* vagy *áhitatnak*. Isten neve a helyi *köszönési* gyakorlatban is meghatározó: „Isten fizesse meg!”; „Isten áldja!”; „Isten tegye a hótak eleibe!” stb. (vö. LUBY, 2002, 166.). A mindennapi kommunikációban rutinszerűen elhangzó szövegek közt olyan formulák is előfordulnak, amelyek közvetve vagy közvetlenül *átkot* fogalmaznak meg: „Isten engedje meg, hogy ne lásd meg a napvilágot!” Számos helyzetben használt az „Isten nem alszik!” mondás. E rutinszerűen elhangzó mondatoknak szituációként változó funkciója lehet, ám valamennyi esetben kifejezik vagy magukba foglalják azt a hitet (is), hogy Isten tevékenyen részt vesz az ember életének és a világ történéseinek a folyamataiban. „Ceaușescu (...) csak a grámácskákat [gramm] fogta volt adni, egy nagy napra [ünnepre] csak egy grammra adta a búzalisztet (...) Ej, (...) gondolom, odagyűjtött lenne a kazánhoz (...). De az Isten nem aludt, s az Isten nem hagyta, volt grizsája [gondja]” (T. An. 75 éves nő).

¹⁵ Kiemelések: I. L.

Mindez (tágabban) azt jelzi, hogy a helyi vallási rendszerben Isten a (leg) végső *magyarázó elv*, minden morális értelemben vett *jó* forrása, minden pozitív történés oka és okozója: „Úgy adta az Isten!”; „Isten másként rendelkezett!”; „Isten megmutatta!”; „Isten kirendelte [lehetővé tette]!”; „Isten meggyógyította!”; stb. (vö. STEWART, 1991, 77–78.). Ebben a kontextusban Isten nem okozója a rossznak, hanem „megengedője”. A hit szerint Isten nevelő célból engedi meg a rosszat, más szavakkal *próbára teszi* az embert. Ugyanzen hit szerint Istennek hatalmában áll a rossz jóra fordítása is. Isten „rosszat megengedő” és az ördög „rosszat okozó” tevékenysége közti különbség az, hogy utóbbi az emberi lélek kárhozatra juttatását igyekszik elérni. Míg az Istentől származó „nehézség” (próbatétel) jó célt szolgál (például megtérés), addig a rossz/ördög jelképéhez/képzetéhez semmiféle ambivalencia nem kötődik, minden megnyilvánulása rossz.¹⁶ „Az Isten próbára tesz, azt mondják, hogy jót is csinált, de megpróbál szenvedéssel. Ő rosszat nem ad, de adja azokat a szenvedéseket. S ha adja azokat a szenvedéseket, akkor, magad [te] oda kell gondolj: Istenem, magad teremtettél, magad adod a szenvedést, s magad gyógyítsd meg a fájdalmunkat” (A. M. 65 éves nő).

Ez a szemlélet az ártó, *mágikus* cselekmények vallásos értelmezése terén is meghatározó. Az egyház hatására a helyiek úgy vélik, az istenhívő ember akkor tesz eleget vallási kötelezettségének, ha a mágikus cselekedeteket nem vizsnonozza. Ugyanakkor az isteni gondviselésbe vetett hit és a fekete mágiához való folyamadás gyakorlata mégsem zárja ki teljesen egymást. Kritikus szituációkban (*betegség,rontás,lopás* stb.) a cselekmények jellege másodlagos lesz, a legfőbb cél a probléma mielőbbi orvoslása. Olyan engedékenységgel, „zsilip” ez, amivel bizonyos körülmények között a közösség bármely tagja élhet, és bár vallási értelemben a mágikus eljárás nem legális, az esetek többségében a pap tudta nélkül vagy hallgatólagos beleegyezésével mégis igénybe veszik. „Melyik elvett [ellopott] valamit, annak az Isten megfizeti, mi nem tudunk nagyobbak lenni, mint az Isten! S akkor el kell tűrnünk mindent! (...) Ne legyünk mi nagyobbak, mint az Isten. Ő [ti. a károsult ember] ki akarja lenni hamar [tudni akarja rögtön], hogy mi volt!” (T. An. 75 éves nő).

Isten: az élet és a világ ura

A helyi hit szerint az emberi élet adományozója és a létezés fenntartója az Isten, az emberi szervezet működése és az élet fenntartását segítő munka pedig az emberi erőfeszítést meghaladó *erők* működésével áll összefüggésben.

¹⁶ Jellemző a *rossz*, a *bűn* és a *baj* fogalmak keveredése. A rossz inkább etikai, a bűn vallási, a baj pedig egy, a sorssal szorosabban összefüggő fogalomnak tekinthető. Hogy az ilyen jellegű történések mindegyike mögött az *ördög* áll, annak az lehet az egyik oka, hogy az adott probléma emberi cselekedettel nem magyarázható, vagy hogy az ártó cselekményt elkövető egyén – a hit szerint – a *rossz* szellem nyomására vitte véghez tettét.

Én hallottam sokakat, mondták, hogy mivel segítette meg őket az Isten, vagy Jézus, vagy Mária, mit adtak ők nekik, nem adtak semmit! S én sokszor mondtam nekik, hogy ne mondjátok úgy, mert az Isten adott szemvilágot [látást], az Isten adott halló fület, Isten adott erőt, s erőt, hogy tudjál dolgozni! Hogy neked legyen! Az Isten nem tud leszállni az égből, hogy azt mondja: ne [tessék], egy nagy bogáția [vagyon], hanem azért [meg] kell dolgozni, mert anélkül nincs. De ha van, az mind csak az Istentől van! Istentől este binecuvântat [megáldott] (A. M. 65 éves nő).

Az Isten mindenhatóságába és uralmába vetett hit azt is magában foglalja, hogy „Istennél semmi sem lehetetlen”, ez pedig az imameghallgatásba, végső soron a *csodába* vetett hitet fejezi ki. Isten mindenhatóságának hitéből fakad az *istenfélelem*, ami tapasztalataink szerint a helyi vallásosság (egyik) *legmeghatározóbb motivációja*, eleme. Ahogyan az alábbi példából is kitetszik, Magyarfaluban 1. a *hitbéli istenfélelem*, 2. a *vallási törvény* és 3. a *helyi norma* határai sok esetben egybemosódnak, mindeme jegyek alapján pedig úgy véljük, a mai magyarfalusiak istenkegy bizonyos tekintetben az „ószövetségi” isteneszmével mutat rokonságot.¹⁷

Táncoltam, mert mi is mentünk nuntákba [lakodalomba], táncokba, puteam sa păcătuiesc [vétkezhettem volna], dar m-am temut de Dumnezeu [de féltém Istentől]! Ha úgy akartam lenne, akkor lehetett lenne, de nem akartam én ezt! Mert nem az, hogy kilelik [megtudják, ti. a falusiak] s kacagnak, hanem az, hogy lát az Isten! Lát az Isten, s akkor én nem tudtam! Van, aki azt nézi, hogy ne beszéljenek [ne pletykáljanak], ne kacagjanak, de én ezt nem néztem, én az Istentől féltém! Az ilyen dolog nem jó! Az Isten őrizzen meg, a gyermekeimnek is mondtam enser [örökké], látod, van asszonyod, van familiád, minek még kacagjon más vagy egyéb? Unde familia e cinstită [ahol a család megbecsült] ott jó minden! (B. Ma. 66 éves nő).

Isten megismerésének vagy „megnyilvánulásának” egyik fontos – az egyházi tanításoktól némiképp független – közege a *természet* és a természettel együtt élő *paraszti életforma*.¹⁸ A természet, a mezőgazdasági, földművelési munkarend az isteni működésnek emberi és *realisztikus* megnyilvánulást ad. Az esőt („Adna az Istenke egy kicsi esőt bár!”), a napsütést („Jaj, bár

¹⁷ Az ószövetség isteneszméjéről lásd TARNAY, 1995, 135. Luby Margit is feljegyzi, hogy „a parasztember szívében az ótestamentum kemény Istene él”. LUBY, 2002, 167.

¹⁸ Megjegyzendő, hogy a szekularizáció megjelenésének okát több kutató abban látja, hogy a modern városi ember kiszakadt a természetből, ahol a természet működésében rejtő esztétikai jelenségek a szép, a csodálat révén, az ember figyelmét az embert meghaladó erőkre irányította. A nézetek szerint mindez a városi környezet már nem képes nyújtani. Lásd például DUMEA, 2002, 22.

megadná az Isten, hogy felszáradna ez az idő egyszer! [Bárcsak elállna az eső!]”), a termést („Erőst megáldotta a mezőket az Isten!”), azaz a teljes gazdaságot és gazdagságot a természet és az élet ura „adja” vagy „veszi el”. Ez a jelenség, Dumitru Stăniloae fogalmát idézve, egyfajta „természet teológiá”-nak is tekinthető (NICOLESCU, 2005, 18.), amely mindenképpen korrelatív viszonyban van a tanult, eszmei teológiával. Igazat kell adnunk tehát van der Leeuw-nak, amikor a természeti ember vallásossága kapcsán azt írja, hogy az „egyáltalán nem foglalkozik a szervezetlen és szerves természet közötti különbséggel; számára nem az élet a fontos, amit természetnek tekint, hanem az a hatalom, amelyet tisztán empirikusan újra és újra érzékel”.¹⁹

P. An.: Most egy este is mondtuk, hogy meg kell köszönni az Istennek, hogy mi minden van az asztalon. Sokat dolgoztunk, de úgy is.

P. O.: Látod, most is milyen secetä [aszály] van, de mégis van! Nincs annyi, amennyi volt más esztendőkre, de akárhogy, mind csak van. Nem tudjuk mondani, hogy nincs. Az Istennek az ereje nagy (...).

P. An.: Hogy a magvát ne veszesse el! Mi erőst hiszünk az Istenbe.

P. O.: Én mondom sokszor mámámnak [édesanyámnak, itt: anyósomnak], hogy ki tudja, mi vétekezhetünk azért is, mert törekedünk [aggodalmaskodunk], hogy nem ess, nem így, nem úgy, s nem kellene törekedni, mert az Isten jobban tudja, mikor kell adjon esőt, mindent. (...) Az Isten jobban tudja, hogy mi hogy. Nem kell mi parancsoljunk neki²⁰ (†P. An. 82 éves nő, P. O. 41 éves nő).

A természethez való viszonyulás sajátos módja ez, ahol a *kozmosz szubjektum*ként érzékelt (GUREVICS, 1974, 49.; LENGYEL – LIMBACHER, 1997, 159–172.). Ezt a viszonyulást fejezi ki néhány jeles napi szokásokhoz kapcsolódó hiedelem is, ahol bizonyos rítusok segítségével a helyiek befolyásolni kívánják a természeti és a természetfeletti erőket.²¹

Az egyházi tanításokkal egybehangzóan, a helyiek vélekedése szerint a *világ végezetén* Isten megjelenik és ítélkezik az emberiség fölött, ám az *eszkatologikus* események idejéről és szereplőiről megoszlanak a vélemények. „Az Isten judecal [ítél]? Há [igen]. No, az Isten-e, de Jézus-e, de Szent Péter-e? Nem tudom! Ki tudja, hogy hogy lesz az akkor, mikor odaérünk, akkor meglássuk! (...) Nem lehet, sokan mondják, hogy minek nem jő vissza vaj egy hót, hogy mondják meg, milyen ott, hogy élnek ott!? Nem lehet, hogy az ember megtudja ezt a szekrétot [titkot], nem lehet! Úgy van az Istentől leadva, hogy nem lehet!” (T. An. 75 éves nő).

¹⁹ Van der LEEUW, 2001, 23., 140., 148–149.

²⁰ Vö. FÉL – HOFER, 2010, 313.

²¹ Erről részletesebben lásd IANCU, 2010.

A fentiekben hosszasan idézett, a gondviselésre vonatkozó példák­ból látható, hogy a közösségben az Isten „viselkedése”, reakciói emberi vonásokkal nyer leírást, Isten *antropomorfl*ény, aki az emberhez hasonlóan *örül, szomorkodik, szeret és haragot* visel stb. „Az Isten *ver meg*, nem *ver meg* botval, de *ad* egyebeket, látod-e hogy hallik, hogy mondják, hogy itt *elme­rítette* [elárasztotta] *a víz*, túl es, itt es *elverte a jég*, túl es elverte a jég. Az Isten nem *ver meg* botval, hanem *ad* egyebeket” (B. Fr. 42 éves nő).

Az ördögök

A *római katolikus tanítás* szerint az *ördög* bukott angyal, aki szabad el­hár­tározásából szembehelyezkedett Istennel és a krisztusi üdvrenddel, s mint ilyen a *gonoszság*, a *bűn* és a *kárhozat* megszemélyesítője. A monoteista keresztény vallás azt tanítja, hogy az ördögök, akiket Isten eredetileg jónak teremtett, személyes bűnükkel buktak el. A katolikus dogmatika szerint az ördög nem mitikus lény, és nem is szimbolikus alak, hanem mitológiai je­gyekkel ábrázolt *teremtény* (GÁL F. – GÁL P., 2005, 324–328.). Az ördög­re vonatkozó, napjainkban is érvényes egyházi álláspontot VI. Pál pápa erő­sítette meg 1972-ben, eszerint „a gonoszság nemcsak valaminek a hiánya, hanem egy tevékeny lény, egy élő, szellemi valóság”²²

Az ószövetség-kutatásokból ismert, hogy a bibliai szellemvilág *jó* és *rossz* erők­re történő felosztása a fogság után (Kr. e. 597–536.), a mezopotámiai és a perzsiai vallások hatására következett be, ám a szigorú monoteiz­must nem törte meg (SZIGETI, 2008, 18.; FRÖHLICH, 2008, 30.). Az angyalok bukásáról – ti. a rossz eredetéről – szóló elbeszélés a Kr. e. első századi zsi­dó apokrif írásokból származik,²³ ám az önálló demonológia ennél későbbi, az újszövetségi kor vallásosságában alakult ki. A démoni, a tisztátalan erők (immáron) külön birodalmat alkotnak, fejedelmük a Sátán (SZIGETI, 2008, 21.; LONG, 1987, 282–288.).²⁴ A középkori egyház dualisztikus világképe tovább polarizálta a démoni világot és a (népi) hiedelemalakokat, minden negatív hiedelem­lényt ördögnek vagy ördöginek minősítve, akiket szembe állított az Istennel, az istenivel.²⁵

²² Idézi GÁL F. – GÁL P., 2005, 324–328.

²³ Lásd még SCHÜTZ, 1993, 329.; SZIGETI, 2008, 19.

²⁴ Vö. BOWKER, 2009, 219., 690.; COHN, 1994, 78–79.

²⁵ Nem csak a néphitben, a Bibliában és a teológiában is nyomon követhető az ördö­gkép­zetek változása, lásd RÖHRICH, 1966, 224. A démonhiatról lásd Charles Stewart 1991-ben megjelent monográfiáját. STEWART, 1991, 99–102., 140–147. Lásd még van der LEEUW, 2001, 117–120.; NAGY Z., 2006, 62–80., 2007. A középkori dualista tanokat valló és terjesztő „eretnekmozgalmakról” jó áttekintést nyújt Norman Cohn és Yuri Stoyanov tanulmánya. COHN, 1994, 78–93.; STOYANOV, 1994. Lásd még BÁRTH D., 2010, 70–90.; PÓCS, 1990, 545.; RÖHRICH, 1966, 225. Vö. SCHÜTZ, 1993, 329.; TÁNCZOS, 2006, 49–51. A késő középkorban kialakult ördögfogalom Európa-szerte sok hasonló vonást mutat, ám lokális és regionális szinten különbségek is tapasztalhatók.

Az egyház hatására a magyar néphitben, népi vallásban ugyancsak az ördög lett mindennemű rossz gyűjtőfogalma, okozója és magyarázója. A tilalmak megszegését, a komolytalan világi játékokat (például farsang), a mágikus eljárásokat stb. mind-mind az ördög művének tudták be. Bár az ördög fogalma régóta jelen van a magyar paraszti hitvilágban, sajátos, egységes és önálló magyar ördög-hiedelemkörrel nem igazán beszélhetünk (Pócs, 1981, 127–128.).

Az ördögről szóló magyarfalusi elképzelések bár sokszínűek, alapvetően összhangban vannak a katolikus egyház ördögre vonatkozó tanításaival. Az ördöggel kapcsolatos spontán beszélgetések során elhangzó, valamint az elbeszélésekben előforduló képzetek hit- és funkcióértékét nehéz kijelölni, meghatározni. Az emberi életben és a világban tapasztalt negatív történéseket általában az ördög hatékony működésével hozzák összefüggésbe, így az ördöggképzetek kétségkívül *normatív szerepet* töltenek be, és – ahogyan Pócs Éva is hangsúlyozta – az elkárhozás, a túlvilági büntetés okozta félelemre is hatással vannak (Pócs, 2008, 317.). Magyarfaluban az ördögre vonatkozó képzetkör, részben a hitelesnek tartott egyházi *ikonográfiai* ábrázolások hatására, egységesnek mondható. Az egyházi tanítások a közösségi gyakorlatban gyakran kerek elbeszélésformát öltenek, személyes élményekről szóló történetek konstans motívumai lesznek.

Az ördög: a rossz princípiuma

A magyarfalusi elképzelések szerint az ördög (további megnevezései: *nemtisztá, rossz, Sátán, Tártár, Káraocki*, illetve a román *diavol, drac*)²⁶ az Istennel szembeálló rossz, a *rossz hatalom* lény. Az elnevezések sokszínűsége ellenére az ördög a *helyi vallásos* képzetek között az egyetlen *negatív* szereplő, aki a *helyi néphit* egykori hiedelemlényeit is magába olvasztotta. Míg a pozitív lények körét az istenség, az angyalok és a szentek együttese alkotja, addig a negatív lények körét egyetlen lény, éspedig az *ördög* tölti ki.²⁷

Jellemző azonban a démon/ördög és a Sátán közötti különbségtétel, ami a vallástörténetben (BOWKER, 2009, 219., 690.), sőt a teológiában is előfordul. A démon/ördög a *személyes* gonoszsággal (Sátánnal) szemben, mintegy a világban, az emberi életben tapasztalható gonoszságot, *rosszat* jeleníti meg, ami az isten- és vallásellenes, élet- és önpusztító magatartásban nyilvánul meg (SCHÜTZ, 1993, 51.).

²⁶ A szinonim fogalmak összetett, változatos használata nemcsak a spontán kommunikációra, hanem a kötött imaszövegekre, az archaikus imákra is jellemző. Lásd TANCZOS, 2001, 72. Bárh János leírásából kiderül, hogy a varságiak az ördög megnevezésére szintén a rossz fogalmát használják. Lásd BÁRTH J., 2006, 38–39., 184. Vö. STEWART, 1991, 142.

²⁷ Az egyes, illetve többes számú ördög kérdését Christian A. is tárgyalja. CHRISTIAN, 2008, 459.

Az ördög: a bukott angyal

A helyi elképzelések szerint az ördög (eredetileg) jó angyal volt, azonban *irigységből* és *kevélységből* fellázadt Isten ellen (vö. STEWART, 1991, 141.), aki engedetlensége miatt, egyes nézetek szerint *büntetésből*, más nézetek szerint *féltékenységből* a *pokolra* taszította. Az alább olvasható adatközlői példákból az is kiderül, hogy a helyiek az ördög legfőbb tulajdonságait (*irigység, kevélység*) *ős-* vagy *főbűnnek* tartják. „Az ördög kevély angyalokból van, mind csak az Isten teremtette (...), az Istennek volt egy olyan (...) széke, amelybe ő ült, s amikor ment el az Isten, akkor ültek be a székébe, obráznikok [rendetlenek] voltak, (...) ők elkevélyedtek volt, hogy nézték, hogy parancsoljanak ők az Istenen. Az Isten lehányta [ledobta]” (†I. An. 76 éves nő).

Az angyalok (...) nem akartak, hogy legyenek kisebbek, mint az Isten! Ők akartak legyenek nagyobbak, mint az Isten! S akkor az Isten e gelos, ši fařa de om [Isten féltékeny, az emberre is]! (...) S magad [te], ha hiszel egyéb hitbe, egy fába, egy kakasba, in zei [pogány istenekbe], akkor el e gelos [féltékeny]. Ši aša a fost gelos ši pe ingeri. Pentru El a creat toate ši Lui trebuie să fie supus toate. Ši de atuncea ș-a format răul [És így lett féltékeny az angyalokra is, hisz mindent Ő teremtett, és mindenek neki rendeltettek alá. És így keletkezett a rossz] (B. B. 52 éves nő).

Az egyházi tanoknak megfelelően egyes helyi elképzelések szerint az ördögök fejedelme, *Lucifer*, hozzá hasonló, bukott angyalokból álló *sereggel* rendelkezik, akiket a világba küld az emberek, az emberi lelkek megnyerése céljából.²⁸ „Vannak olyan kisebbek, mert aki volt a șef [főnök], a nagyobbik, Lucifer az le van kötve, de a többiek mennek, cucerilnak [elcsábítanak]” (I. L. 76 éves nő). A nézetek szerint a világban tapasztalható – a korábnál nagyobb méreteket öltő – *rossz* a második ezred végén felszabadult Lucifer működésének a jele.²⁹

Az Istenhez hasonlóan az ördög is *antropomorf* lény képzetét ölti, működését emberre jellemző vonásokkal írják le. Az ördög „*örvend*”, ha az ember a nevét említi (például káromkodik), és „*sír*”, „*kihasad*”, ha Isten nevét említik.³⁰ Amikor az ördög *örvend*, az őrangyal *sír*: „Ha csak rosszat beszélnek, akkor csak az ördög ülne mellettem, s az angyal sírna félre” (B. M. 94 éves férfi).

²⁸ A bukott angyalok tanáról lásd GÁL F. – GÁL P., 2005, 324–328.

²⁹ Az ún. Nicodemus evangéliumról lásd Le GOFF, 1984, 44–45.

³⁰ Az archaikus imákban „az ördög előtt különösen félelmetes képzet az emberiséget áldozat által megváltó krisztusi piros vér”. Lásd TÁNCZOS, 2001, 59.

Amikor rontasz, vagy akármilyen rosszat csinálsz, akkor ő örvendi. Mikor valami jót csinálsz, vagy vetsz keresztet, akkor ő fut el. Sír. Akkor szereti a rosszat, amikor nem imádkozol, amikor szkandál [veszekedés] van, amikor betegség van, ő akkor örvendi, az a duhul necurat [tisztátalan szellem]. De nem tetszik [nem látszik]” (T. Ln. 45 éves nő). „Ha magad megmondod minden szívből a vétkeidet, akkor az ördög nincs, mit csináljon, akkor az ördög hasad ki (T. Sz. 64 éves nő).

Az ördög: az ártó lény

A magyarfalusiak körében elterjedt képzet, hogy az ember születése pillanatában jobbjára egy jó (őrangyal), baljára egy rossz angyal (ördög) kerül,³¹ előbbi üdvösségre, utóbbi kárhozatra jutásán ügyködik. Ez a képzet az alapja annak a hitnek, miszerint az egyház tanításait és a vallásos normákat semmibe vevő ember ördögnek tetsző életet él.³² „Azt mondják, hogy minden embernek, ahogyan van anyala, úgy van ördöge is, így hallottuk az öregekről. S ők ketten verekednek az embernek a lelkéért. Az ördög a pokollal, Isten a mennyországgal. Az Isten ott ad mindenfélét, s az ördög numai suferința și foc [csak szenvedés, és tűz]” (I. P. 65 éves férfi). Az ördög ártalmas kísértéseinek engedő ember az ördög „vallását” követi, azaz az ördögnek szolgál. „Látod-e, az ember, ha szitkalózik [káromkodik], ha nem megy a misére, nem imádkozik, akkor ő a rosszat urmálja [követi]! A rossznak a religiáját [vallását] urmálja, nem az Istenét! S így van! Rossz örökké volt, s din ce in ce [egyre] rosszabb a világ” (T. A. 75 éves nő). Ehhez kapcsolódik az az elképzelés, hogy az ördög célja létrehozni egy, az Isten uralmához hasonló, ám azzal ellentétes uralmat, amit az Istentől elnyert teremtmények révén tud megvalósítani, lévén, hogy teremtmény volta miatt ő maga nem képes embert teremteni. Isten „alternatív”, „negatív” hatalmát építi, az Istentől elpártolt vagy elcsábított bűnös emberek megnyerésével.

A rendelkezésre álló adatok tükrében úgy tűnik, az ördögnek tetsző és egyben a lélek kárhozatát okozó cselekedetek voltaképpen a *keresztény parancsolatokkal ellentétes* tettek. A vallástalanság térhódítását, a templomok kiüresedését az ördög eredményes működésével magyarázzák, ami jelzi, hogy az ördöggépzetnek és az ördögről szóló elbeszéléseknek meghatározó *normatív*, pedagógiai és kognitív funkciója van. „Az ördög megtanította, hogy ne higgyenek az Istenbe, hogy ne menjenek a misére. (...) Be van menve a kommunizmus [ti. kommunista eszme] az eszükbe, hogy ne higgyenek az Istenbe. Csak nézzék a televízort, s annyi. S a televízióba egyéb nincs, csak az, hogy nincs Isten” (B. M. 94 éves férfi).

³¹ Ez a hit a középkori teológiai írásokban (például Richalmus apát 1270-ből származó értekezéseiben) már jelen volt. Lásd COHN, 1994, 91.

³² Norman Cohn szerint a két országra osztott világ (ti.: Jézus és az ördög országa) először az Újszövetség irataiban jelenik meg. COHN, 1994, 82. Vö. Pócs, 1984, 121.

Most itt van a földön, itt nyargal úgy, mintha meg lenne veszve, úgy nyargal közöttünk. Hogy csak rosszra vegyen reva, hogy ne higgyünk, ne fáradjunk, ne itt a jó, itt ez a szép! Ő teszen reva [vesz rá] mindenre! Ne menj a misére, mert jön egy homály [felhő], jó az eső, fű a szél. Meleg van, meg lehet gyúljon ott a templomba. Ne menj. Ma ne menj. S máskor megint mondja: Ma ne menj, majd elmész máskor, mert ma ide s oda kell menned. Arra törekszik, hogy Istennek tegyen kontra [ellenére] (B. Mi. 28 éves nő).

Az ördög gyakran a *társadalmi problémák*, a közösség és az egyén életében bekövetkezett *negatív történések okozója*, a negatív események konstans *magyarázóelve*. A világban elérhető élvezetek *mértéktelen* fogyasztását ugyancsak az ördög *sikeres* működésével magyarázzák, ami az elgondolások szerint önmagában még nem (súlyos) bűn, ám további, emberre és társadalomra nézve ártalmas tettek forrása. A részeg állapotban elkövetett embergyilkosságot, a családi konfliktusokat például egyértelműen az ördög kísértő hatására végbevitt cselekedetnek tartják.

Azt, hogy az ördög nem egy pusztán képzeletbeli lény/erő, vagy magyarázó elv, a helyiek azzal magyarázzák, hogy létezéséről, működéséről olyan források és intézmények (Biblia, egyház) tanúskodnak, amelyek tanításához hittal viszonyulnak. „Ördög van, nem látod a képeken is, még a templomba is mutatják, hogy van, farkas [azaz farka van], (...) a képeken mutatja” (I. P. 65 éves férfi).

Magyarfaluban elterjedt az a nézet is, hogy az ördög nem egy autonóm lény, hanem maga *az ember* akkor, amikor bűnös cselekedetet követ el. Mások úgy vélik, a világban tapasztalható rossz nem egy ártó lény láthatatlan működésével, hanem az emberben lévő *félelemmel* magyarázandó.³³ Hasonló jelenség kapcsán fogalmazza meg van der Leeuw azt a nézetét, hogy a démonhit nem „valamiféle meghatározott szörnyűségtől való félelem, hanem meghatározatlan szorongás, amely a démonhitből áradó szörnyű, megfoghatatlan érzés”.³⁴ Végül, az ördög létezését és működését tagadó véleménnyel is találkoztunk Magyarfaluban. Az ilyen típusú nézetek szerint a vallásos hit értelmében ördögi kísértés hatására elkövetett tettek mindössze az emberi *idegrendszer* rendellenes megnyilvánulásai. „A nerv [az ideg /ti. a bűn okozója/]! Hol láttál magad egy józan embert, hogy menjen az úton s szitkolódzék [káromkodjék]? Vagy papot az oltáron szitkolózni? De ha megütöd az újadat, akkor haragszol meg, káromkodsz. S akkor lehet azt mondani, hogy ne, az ördög! De nem! A nervok [idegek] miatt van” (†Ghi. F. 73 éves férfi).

³³ A második vatikáni zsinat után a katolikus teológusok körében is felerősödtek az ördög létét kétségbe vonó elképzelések, melyek között a legjelentősebb visszhangot a Bultmann-féle, a szentírási szövegek mítoszتانítására irányuló módszer keltette. Lásd GÁL F. – GÁL P., 2005, 324–328.

³⁴ Ez az elképzelés egyébként egybecseng a mai teológiai elvekkel is. Vö. van der LEEUW, 2001, 118. Lásd még SHARMA, 1987, 4, 319–321.; STEWART, 1991, 99–102., 140–147.

Az ördög: a kísértő

Korábban már utaltunk arra, hogy az ördög tevékenysége Isten tevékenysége ellenében is meghatározható, lévén, hogy az ördög alapvetően az ember megtévesztésén, a vallásos törvények betartásának az akadályoztatásán, és a lélek kárhozatra juttatásán ügködik. A vétkes cselekedetekért a szabad akarattal bíró ember, vagy a benne/körülötte lévő, bűnre csábító *rossz felel*,³⁵ az a helyiek körében nyitott, illetve ambivalens kérdés. Sokan úgy vélik, az embernek hatalmában áll a jót választani, így a bűn elkövetője végső soron egyedül az ember lehet. Ez a képzet összhangban van az egyház tanításával, miszerint az ördög kísértő ereje nem szünteti meg az ember erkölcsi felelősségét, az ember számára Isten segítségül hívása, és így a bűn elkerülése minden körülmény között adva van (GÁL F. – GÁL P., 2005, 324–328.).

A rossz az emberbe van! Azt mondjuk, hogy van a rossz. A rosszat nem látta senki, nem tetszik, nem látszik, hanem a rossz, az a rossz, amikor rontunk valamit, amikor ártunk valakinek valamit, vagy no, amikor nem imádkozunk is, akkor ott van a rossz. A rosszat nem látta soha senki! De mikor nem higgyük az Istent, akkor jó belénk a rossz, jó belénk valami, amelyiket nem lássuk a szemünkkel, de ő van, ő van, az emberekbe van a rossz. Nem teszik. Nem látják. (...) Ha mi ma nem megyünk a misére, nem holnap, nem holnapután, akkor többet nem jó menjünk, s akkor, abba az időbe köt be az ördög, hogy jó csak szitkolózzunk, jó csak rontsunk, csak törekedjünk [aggodalmaszkodjunk], jó csak veszekedjünk a házba, s akkor az a rossz. A rossz az emberbe van. Egyébbüt nincs (T. Ln. 45 éves nő).

A rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, a kísértés, megkísértés a különféle népi *kísértetlényeket* is magába olvasztó ördög *fő tevékenysége*. A (meg)kísértés rendszerint tudatban, (éber állapotban), és álomban lezajló folyamat, célja pedig az ember *kínzása* vagy bűnre *csábítása*.³⁶ „Amikor álmodod az ördögöt, akkor azt mondják, hogy herkegsz [horkolsz], állítsa meg a lelkedet [itt: légzésedet]. Csúful csinálsz. I-ți pierzi conștieta [eszméletedet veszted], nem még vagy az eszeden” (I. P., 65 éves férfi). „Álmodtam egy éjjel, hogy beteg voltam, és eljött kettő, és néztek be az ablakon. Szarvaik voltak, s néztek be, kacagtak rivám [rám], de én keresztet vetettem, s mondom, menjetek oda, ahol tudjátok, hogy nektek jó, engem hagyjatok, minek kukucskáltok be az ablakomon?” (n. n.).

³⁵ A kutatások szerint az ördög bűnre csábító, lelket elragadó, az ember kárhozátat okozó funkciói a 13. században alakultak ki, vagy tisztultak le. Lásd Pócs, 2008, 316.; TÁNCZOS, 2006, 51. Lásd még SZACSVAY, 2001, 100–110.

³⁶ Az álomban megjelenő ördög az archaikus imák szövegeiben is előfordul. Lásd TÁNCZOS, 2001, 73.

Az alábbi példák jól érzékeltetik, hogy az ördög működéséről szóló helyi elbeszélések metaforákban, képekben bővelkednek, és szorosan kapcsolódnak az egyházi eredetű, illetve az egyház által terjesztett *olajnyomatok* és *ponyvaillesztrációk* motívumaihoz.³⁷ A szűrő eszközök a *kísértés* hatásosságát és az ember kísértéssel szembeni kiszolgáltatottságát nyomatékosítják.³⁸ „Hát nem tudom, nem tudom, de van [ti. ördög], mert amikor imádkozol is, akkor iszpitil [kísért], döfös, *szúr* be vaj egy gondot, még *döfös*, de én nem láttam soha, s nem is tudnám megmondani, hogy milyen, hol van. De az ital [itt: alkohol], a szitkolózás [káromkodás], a törekedés [itt: aggodalmaskodás], az mind *tőle van*” (T. Sz. 65 éves nő). „Az jár enser [mindig], mert azt szeretné, hogy legyen minél több lelke. Azt szeretné, hogy legyen, amit *forgasson* a vas villáival, mert avval *döfös*i, jaj, mámikám [anyám]! Milyen nehéz, amikor főzöd a málét [puliszkát], s egy cseppecske felszökik a testedre, hát még, amikor az egész tested ég! Jaj, jaj, jaj!” (†B. V. 82 éves nő).³⁹ Ugyancsak a vallásos képekről ismert az állat-, vagy fekete szörzetű *ember alakban* ábrázolt és elképzelt ördög.⁴⁰ Lényeges, hogy az ilyen típusú képzetek leggyakrabban a *gyónás* és a *haldoklás* kapcsán fordulnak elő (vö. Pócs, 2008, 315, 317.), ami nyomatékosítja a lény/képzet valóságosnak hitt jellegét. „Az én bátyám látta [ti. az ördögöt] kétszer! Szarvai voltak, nagy, szőrös, szembe [ti. az arca]. Nappal látta meg, mert az én bátyám erőst peketósz [bűnös] volt! (...) Úgy kacagott nekie! (...) Nagy fülei, mint a medvéé, szarvai, ahogy van az írásban [könyvben] van, hogy milyen, olyan volt. Kacagott. Örvendte, hogy el tudta nyerni” (J. C. 75 éves nő).

A megidézett ördög

Az ördög létezésébe és működésébe vetett hitet mutatja, hogy a helyiek tartózkodnak az ördög nevének a kiejtésétől (vö. Pócs, 2008, 315.; RÖHRICH, 1966, 215.). Értelmezésükben a név kiejtése káromkodással egyenértékű bűn, ebből adódóan a már említett *nemtisztá, gonosz, rossz/rosszak* fogalma-

³⁷ A keresztény művészetben a középkori szerzetesek alkotásaiban bukkant fel először az ördög, főként a bencés kolostorokban, ahol „támadó, üldöző, zaklató, félelmetes szörnyeteg”-ként jelenik meg. TÁNCZOS, 2006, 50.

³⁸ Az ördög ikonográfiai ábrázolása a hatodik századi bizánci festészetben jelent meg. A középkorban főként az utolsó ítéletet vagy apokaliptikus témákat megjelenítő képeken kígyó, denevér, béka, majom, szarvas vagy torz fantázialény alakban fordul elő. A ma is megfigyelhető ábrázolások alapjegyei (szarv, fark, karmok stb.) a tizenkettedik században alakultak ki, illetve terjedtek el. RÖHRICH, 1966, 212. A kérdésről lásd még COHN, 1994, 86–88.; STEWART, 1991, 144.

³⁹ Kiemelések: I. L.

⁴⁰ Az ördög állatábrázolása már a kereszténység korai korszakában jellemző volt, az emberalak a bizánci miniatúrafestészetben a VI. században jelent meg. Lásd SEIBERT, 1986, 254.; TÁNCZOS, 2001, 75. Recens gyimesi példák, párhuzamok: PÓCS, 2008, 316.

kat használják, ami némiképp ellentmondásos magatartás, hiszen utóbbiak voltaképpen az *ördög* szinonim fogalmai. E jelenség ószövetségi gyökerekkel és párhuzamokkal is bír, tudjuk, hogy az ószövetség korában tilos volt a gonosz szellemeknek áldozatot bemutatni, mert az Istennel szembeni hűtlen cselekedetnek minősült. Ezen túlmenően, „ha valaki a démonokat félté, nem félhette Istent”, a démonokat gyakran csak *gonosznak* vagy *ellenségnek* mondták (SZIGETI, 2008, 19., 22.). Az ördög nevének a kiejtését – függetlenül attól, hogy káromkodás céljából vagy különösebb, konkrét szándék nélkül ejtették ki – Magyarfaluban gyakran *fohász* vagy *ráolvasás* követi.

Vannak *betegségek*, amelyek eredetét az ördöggel hozzák összefüggésbe, ám szinte egy esetben sem egészen világos, hogy az ördög a *betegségokozó* szellemlény/démon, vagy neve pusztán az állapot súlyosságát nyomatékosító szándékkal említetik. Magyarfaluban a rossz/ördög fogalmával/képzetével összefüggésbe hozott betegség az *epilepszia* (helyi megnevezéssel: *rosszbetegség*, *csúfbetegség*) és a *depresszió*.⁴¹ „En Istenem – mennyen pusztákra, az Isten legyen velünk! – azt a rossz küldi! Az a rossztól van! Az nem tiszta!” (I. R. 78 éves nő). „Nézd meg magad, akármilyen eszes ember legyél, jó legyél, a rossz: apare [megjelenik]! Nişte simturi [érzések formájában], valami gondok, szavak, olyanfélék, hogy az ember csináljon rosszat” (J. C. 75 éves nő). Ezek a betegségek *ijedtség*, *félelem* vagy *bű* következtében alakulnak ki. A betegség-képzet összetettségét jelzi, hogy a betegségeket gyógyító eljárások is rendkívül bonyolultak, ám valamennyi eljárás szerves részét alkotja a beteg rossztól/ördögtől való megszabadítása, nem feltétlenül az egyházi értelemben vett egzorcizmus révén, hanem például a vallásos életvitelhez való visszatérésre tett laikus, (személyes) *ígéret* formájában. „Az én leányomat erőst megnyomta vót a bű! Annyit búsult, hogy nem tudtuk kivenni belőle. A bű erőst rossz dolog, az megvakít, megöl. Elteszen a földszínéről. Ha megrégül [hosszú ideig tart] a bű, annak a doktorok sincs, amit csináljanak. Eröst csúf betegség. Elszáraszt”⁴² (I. L. 76 éves nő).

A helyi elképzelések szerint a félelem, ijedtség, depresszió az *öngyilkosság*gal való kísérletezésre vagy az öngyilkosság elkövetésére készíthet, amit szinte mindenki az ördög hatására véghezvitt cselekedetnek tart (vö. Pócs, 2003, 232., 2008, 315.). „Látod-e, most ebben az esztendőben milyen sokan felakasztódtak? Tesznek szándékokat [fogadalmat], s az a szándék nem jó, mikor teszed, akkor a rossz ott is van! Elveszítetted a lelkedet. Odaadtad a rossznak. Az, amelyik szándékot tesz a rossznak, az a rosszé” (B. R. 50 éves nő).⁴³

⁴¹ A felsorolt betegségeket a szakirodalom a „jellegzetesen démonikus betegségek” csoportjába sorolja. Pócs, 1986, 251., 2003, 227., 230. Lásd még BLUM, R. – BLUM, F., 1965, 124.; COHN, 1994, 82.; KOCIS, 2005, 243.; NAGY I., 1977, 266.

⁴² Vö. BLUM, 1965, 53. Ugyancsak Blum említi, hogy az általa vizsgált görög hagyományban a szívbetegségek legfőbb okozója a bű, az aggodalom („worry”). BLUM, 1965, 123.

⁴³ Gyimesi példákat lásd Pócs, 2008, 315.

Az ördög elleni védekezés

Az egyház tanítása szerint az ember ellenállhat az ördög sugallatának, nyomásának, sőt le is győzheti azt (GÁL F. – GÁL P., 2005, 324–328.). A katolikus hit értelmében a megkeresztelt embert *angyalok* védik az ördögök ellen. Az adatok tükrében, úgy tűnik, a *helyi vallásos* tudat szerint is lehetséges az ördög hatalma és befolyása elleni védekezés, éspedig az *imádkozás* és a *vallásos törvények* megtartása révén.⁴⁴ „Csak az imádsággal lehet örözködni. A legdrágább imádság a Miatyánk, az Üdvözlégy, s az Act de cäință [bűnbánó ima]. S megtartani az Isten s a templom [itt: egyház] parancsait. Minden parancsot meg kell tartani” (I. P. 65 éves férfi). Az ördög jelenlétét és kísértését elhárító gesztusok sora az élet minden területén, a mindennapi cselekvésekben és kommunikációban is megjelenik. A spontán védekező technikák (*keresztvetés, ima, fohász, ráolvasás, vallásos tárgyak* viselése, *szentelmények, szentképek* kihelyezése vagy használata stb.) voltaképpen egy komplex védelmi rendszert alkotnak. Lényeges, hogy a védekezés legbiztosabb módja az ördögnek nem tetsző, azaz Istennek tetsző, vallási értelemben vett *jó cselekedetek* (segítségnyújtás, alamizsnaadás stb.) elvégzése, végső soron a vallásos életvitel. Az ördög elleni preventív módszerek közé sorolhatók az *archaikus imák* jelentős része is, amelyeket azonban ma már csak egy-két idős ember ismer. Az *esti imák*, különösen az azokat kísérő spontán fohások állandó eleme az ördög elleni védelem kérése.⁴⁵ „Én lefekszem én ágyamba s minden testem koporsóba, ingem álom meg ne nyomjon, csalárd ördög meg ne csaljon, me én meg vagyok keresztelve az Atyától, s a Fiútól s a Szentlélek Uristentől” (G. An. 63 éves nő). Nem keresztény preventív (népi) eljárásnak tekinthető a különféle szituációkban elhangzó „Jó órába szóljak!” mondás is, ami ugyancsak az ördög elleni védekezés permanens eszköze (vö. KÓTYUK, 2002.).

Az egyházi tanítások hatására a helyiek úgy vélik, az ördög erejének és uralmának a végső megsemmisítését Jézus Krisztus viszi végbe az utolsó ítéleten: „az Isten nyeri meg az utolsó luptát [harcot]” (I. P. 64 éves férfi); az elképzelések szerint mindaddig a védekezés legbiztosabb módja a Jézus Krisztusba vetett hit (vö. STEWART, 1991, 141., 143.; TÁNCZOS, 2001, 75.).

Összegzés

A tanulmányunkban vizsgált vallásrendszerben a természetfeletti lények csúcán a világteremtő és életet adó keresztény *Isten* áll, akiről a helyiek a családi szocializáción és a plébániai hitoktatáson túl a társadalmi, a ter-

⁴⁴ Továbbá a szentségek és a szentelmények igénybevételével stb.

⁴⁵ A kérdésről részletesebben lásd ERDÉLYI, 1974, 26–27.; TÁNCZOS, 2001, 195–201.

mészeti és az egyéni élet eseményeiben aktívan megnyilvánulni vélt Isten cselekedetei (áldó, segítő, büntető stb.) révén szereznek „ismereteket”, tapasztalatokat. A személyes tapasztalat alapján megfogalmazott *hitélmények* nemcsak hogy szervesen kiegészítik a tanulás útján szerzett *hittételeket*, hanem sok esetben azoknál meghatározóbb motivációs tudattartalmaknak minősülnek.⁴⁶ Az isteni akaratnak való teljes *kiszolgáltatottság tudata* az oka annak, hogy a magyarfalusiak vallásossága kapcsán indokoltabbnak, legalábbis kifejezőbbnek tűnik az *istenfélelem* fogalmának a használata (az „egyszerű” hit fogalma helyett), ami a helyi istenkép (középkorias), „őszö-vetségi” jellegét is jobban kifejezi.

Isten a teremtő, az életadó, a természet, az idő, az időjárás, a termés *ura*, aki a mindennapokban, végül pedig a világ végezetén *ítélkezni* fog az emberiség felett.

Az Istennek tetsző, az egyház előírásainak megfelelő életvezetésben az embert a *bűn* elkövetésére serkentő *ördög* akadályozza. Az angyalhoz hasonlóan az ártó szellem, az ördög is a születés pillanatától fogva kíséri, pontosabban *kísérti* és *serkenti* az embert a bűn elkövetésére. A jó és rossz szellemi szférákra osztott helyi vallásrendszerben minden Isten-, egyház-, vallás-, tradíció-, normaellenes történés, továbbá emberi betegség és tragédia, természeti katasztrófa stb., értelmezés szintjén összefüggésben van a különféle néphitlényeket is magukba olvasztó démonok/ördögök ártó tevékenységébe és működésébe vetett hittel.

A helyi vallásosság pozitív (isteni) és a negatív (ördögi) síkja bizonyos szempontból egymás ellenében szerveződik. A hit szerint a lelket teremteni nem képes ördög az Isten teremtményeinek az elcsábítása révén építi saját, Istennel szembenálló uralmát, „országát”. Az ördög elleni sikeres védekezés nem jelentéktelen, hiszen az nemcsak az ember életét, hanem az ember halála utáni sorsát is meghatározza, és pedig visszavonhatatlanul.

Az ördög (ártó) tevékenységébe vetett hit nemcsak a személyes Istenkapcsolatban, hanem a közösségi vallásosságban és a társadalmi normák betartásában is meghatározó tényező/képzet. Az ördögről szóló és hagyományozódó példázatok személyes tapasztalattal kiegészített, elsősorban tanító célból megfogalmazott ismereteket, képzeteket közvetítenek, leginkább a vallásos életvitelre és a túlvilágra vonatkozóan. Az ördöghöz kapcsolódó képzetek egyik funkciója így a vallásos normák közvetítésében, a normák működtetésében jelölhető meg, az ördögtől való védekezés pedig voltaképpen vallásos életvitelt eredményez.

⁴⁶ Ez a jelenség természetesen nem a vizsgált közösség vallásosságának a specifikuma. Köszönöm Szemerkényi Agnesnek, hogy felhívta a figyelmemet erre a problémára. A személyes tapasztalat nyomatékos hangsúlyozását itt azért láttuk indokoltnak, mert terepmunkánk során azt tapasztaltuk, hogy a (többnyire) vasár- és ünnepnap liturgikus eseményeken való részvétellel „korlátozódó” hivatalos vallásosság mellett, a paraszti életformát követő közösség számára a hétköznapi életben rendkívül meghatározó a személyes, saját vallási élmény és tapasztalat. Nem kétséges, hogy e jelenségek (ti. a különböző forrásokból származó ismeretek és tapasztalatok) egymástól szét nem választható módon, együtt vannak jelen a helyi vallás egyéni és közösségi „rendszerében”.

IRODALOM

- BARTHA Elek
1980 *A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban*. Debrecen, Kosuth Lajos Tudományegyetem.
- BÁRTH Dániel
2010 *Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon*. Budapest – Pécs, L'Harmattan – Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.
- BÁRTH János
2006 *Jézus dicsértessék! A székegyházi hegyi tanyak népének vallási hagyományai*. Kecskemét, Bárth Bt. – Cumania Alapítvány – Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.
- BLUM, Richard – BLUM, Eva
1965 *Health and Healing in Rural Greece*. Stanford, Stanford University Press.
- BOWKER, John szerk.
2009 *Világvallások*. Akadémiai Lexikonok. Magyar kiadást szerkesztette: GÖRFÖL Tibor – MÁTÉ-TÓTH András. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- CHRISTIAN, William A.
1981 *Local Religion in Sixteenth-Century Spain*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- CHRISTIAN, William A. Jr.
2008 Az ördög Ezkiogában. In: Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Tanulmányok a transzcendensről* VI. 455–475. Budapest, Ballasi Kiadó.
- COHN, Norman
1994 *Európa démonai. A boszorkányüldözés története*. Budapest, Corvina Könyvkiadó.
- DUMEAU, Claudiu
2002 *Religii, biserici, secte*. Iași, Sapientia.
- DURKHEIM, Émile
2003 *A vallási élet elemi formái: a totemisztikus rendszer Ausztráliában*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- ELIADE, Mircea
1994–1997 *Vallási eszmék és hiedelmek története* I–III. Budapest, Osiris – Századvég.
- ELŐD István
1980 *Vallásosság és vallás. Katolikus teológiai főiskolai jegyzet*. Budapest, K. n.
- ERDÉLYI Zsuzsanna
1974 *Hegyet hágék, lőtőt lépék...* Archaikus népi imádságok. Kaposvár, K. n.

- ERIKSEN, Thomas Hylland
2006 *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába.* Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- FÉL Edit – HOFER Tamás
2010 „*Mi, korrekt parasztok...*”. *Hagyományos élet Átányon.* Budapest, Korall.
- FRÖHLICH Ida
2008 Teológia és démonhit a kumráni közösség irodalmában. In: Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Tanulmányok a transzcendensről* VI. 28–50. Budapest, Balassi Kiadó.
- GÁL Ferenc
2000 Isten. In: Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* V. 384–388. Budapest, Szent István Társulat.
- GÁL Ferenc – GÁL Péter
2005 Ördög. In: Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* X. 324–328. Budapest, Szent István Társulat.
- GUREVICS, Aron J.
1974 *A középkori ember világképe.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- HALLER, Dieter
2007 *Etnológia Atlasz.* Budapest, Athenaeum 2000 Kiadó.
- HAMILTON, B. Malcolm
1998 *Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia.* Budapest, AduPrint.
- HESZ Ágnes
2008 Néphit vagy helyi vallás: lélek- és túlvilág-képzetek Hidegségen. In: Pócs Éva (szerk.): „*Vannak csodák, csak észre kell venni*”. *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* 1. 15–75. Pécs – Budapest, L’Harmattan – Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.
- IANCU Laura
2010 *Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban.* Budapest, Lucidus Kiadó.
- KOCSIS Mónika
2005 Népi gyógyászat Szitáson. In: KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban.* 235–270. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.
- KÓTYUK Erzsébet
2002 Jó órában mondjam! A mindennapok mágikus szövegei egy kárpát-aljai magyar faluban. In: BARNÁ GÁBOR – KÓTYUK Erzsébet (szerk.): *Tést, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből.* 235–244. Budapest – Szeged, Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék.
- LEEuw, Gerardus, van der
2001 *A vallás fenomenológiája.* Budapest, Osiris Kiadó.

- LE GOFF, Jacques
1984 [1981] *The Birth of Purgatory*. Chicago, The University of Chicago Press.
- LENGYEL Ágnes – LIMBACHER Gábor
1997 *Szent és profán. Népi vallásosság a Palócföldön*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- LONG, Bruce J.
1987 Demons. In: ELIADE, Mircea et alii. (szerk.): *The Encyclopedia of Religion*. 1–13. 282–288. New York – London, Collier Macmillan.
- LUBY Margit
2002 *A paraszttélet rendje*. Budapest, Nap Kiadó.
- MCGUIRE, B. Meredith
1995 *Religion. The Social Context*. USA, Trinity University.
- MALINOWSKI, Bronislaw
1936 *The Foundation of Faith and Morals*. London, Oxford University Press.
- NAGY Ilona
1977 Betegségdémonok. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I*. 266. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NICOLESCU, Costion
2005 *Elemente de teologie țărănească. Chipul creștin țărănesc al lui Dumnezeu*. București, Vremea.
- OTTO, Rudolf
1997 *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*. Budapest, Osiris Kiadó.
- PAIS István
1974 *Ember és vallás. Adalékok a vallás kritikájához és struktúrájához*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PAPP Richárd
2008 Vallásantropológia. In: A. GERGELY András – BALI János – HAJNAL Virág – PRÓNAI Csaba (szerk.): *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. 113–118. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- PÓCS Éva
1979 Isten. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II*. 648–649. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1981 Ördög. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon IV*. 127–128. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1986 A „gonoszüzés” mágikus és vallásos szövegei. Adatok ráolvasóink egyházi kapcsolataihoz. In: TÜSKÉS Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. 213–251. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

- 1990 Néphit. *Magyar Néprajz* VII. 527–692. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 2003 Megszállottságjelenségek, megszállottságrendszerek. Néhány közép-kelet-európai példa. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom XXI*. 211–271. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 2005 *Magyar néphit Közép- és Kelet Európa határán*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- 2008 „Rajtunk is történt nagy csoda”. Beszélgetések és elbeszélések a természetfeletről. In: Pöcs Éva (szerk.): „*Vannak csodák, csak észre kell venni*”. *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* 1. 279–351. Pécs – Budapest, L'Harmattan Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.
- RADCLIFF-BROWN, Alfred Reginald
2004 *Struktúra és funkció a primitív társadalmakban*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- ROSTA Gergely
2000 A vallásosság dimenziói és típusai. In: Dr. BÁNLAKY Éva – KARCZUB Gyula (szerk.): *Pszichológusok – Teológusok a hitről*. 95–106. Budapest, Faludi Akadémia – Katolikus Pszichológusok Baráti Köre.
- RÖHRICH, Lutz
1966 Az ördög alakja a népköltészetben. *Ethnographia*, LXXXVII, 2, 212–228.
- SCHÜTZ, Christian
1993 *A keresztény szellemiség lexikona*. Budapest, Szent István Társulat.
- SEIBERT, Jutta
1986 *A keresztény művészet lexikona*. Budapest, Corvina Könyvkiadó.
- SHARMA, Arvind
1987 Devils. In: ELIADE, Mircea et alii. (szerk.): *The Encyclopedia of Religion* 1–13. 319–321. New York – London, Collier Macmillan.
- SPIRO, Melford
1966 „Religion: Problems of definition and explanation”. In: BANTON, M. (szerk.): *Anthropological Approches to the Study of Religion*. London, Tavistock.
- STEWART, Charles
1991 *Demons and the Devil. Moral imagination in modern greek culture*. New Jersey, Princenton University Press.
- STOYANOV, Yuri
1994 *The Hidden Tradition in Europe. The Secret History of Medieval Christian Heresy*. London – New York, Arkana.

- SWANSON, Guy E.
1960 *The birth of the gods: the origin of primitive beliefs*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- SZACSVAY Éva
2001 Protestáns ördöggépzetek: kép és üzenet. In: Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Tanulmányok a transzcendenciáról II.* 100–110. Budapest, Balassi Kiadó.
- SZIGETI Jenő
2008 A bibliai gonosz angyalok. In: Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Tanulmányok a transzcendenciáról VI.* 17–27. Budapest, Balassi Kiadó.
- SZIMONIDESZ Lajos
[1928] 1988 *A világ vallásai. Primitív és kultúrvallások, iszlám és buddhizmus, zsidóság és kereszténység*. Budapest, Könyvértékesítő Vállalat.
- TARNAY Brunó
1995 *Vallástörténet – keresztény szemmel*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.
- TÁNCZOS Vilmos
2001 *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*. Budapest, Püski Kiadó.
2006 *Folklórszimbólumok. Egyetemi jegyzet*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – Babeş-Bolyai Tudományegyetem.
- VEIKKO, Anttonen
2004 *Kognitív fordulat a néprajzi valláskutatásban. Módszertani újítások*. Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság. (Vallástudományi tanulmányok 5.)

LAURA IANCU

GOD AND DEVILS

THE SUPERNATURAL GOOD AND EVIL IN THE RELIGION OF A ROMAN CATHOLIC COMMUNITY IN MOLDAVIA

The article discusses the religious ideas of a Roman Catholic ethnic Hungarian community in Moldavia (Romania) and their beliefs concerning supernatural (good or evil) beings. The study describes ideas about the nature of God and the devil, which are the basis of religious consciousness and the transmission of religious phenomena. The local religious system is divided into the good and the evil spheres, and in this frame of interpretation all good things, events and actions come from God, while all evil things come

from his created enemy, the evil spirit. Actions committed against God, the Church, religious laws, tradition and norms, as well as illnesses, human tragedies and natural disasters are interpreted as connected with God's will and his intervention, and at the same time with the faith in the functioning and activity of harmful devils and demons. Therefore the positive (divine) and negative (demonic) spheres of local religion are perceived as opposed to each other.